

“Обществена подкрепа за устойчивото управление на зоните по Натура 2000 по черноморското крайбрежие”

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на ФМ на ЕИП. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Черноморска мрежа на неправителствените организации и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на ФМ на ЕИП и Договарящия орган.

Възможности за усъвършенстване на структурата на местната икономика в селата край зона “Босна” от мрежата по Натура 2000, чрез развитие на нови дейности, свързани с туризма

Иван Иванов – Председател на УС на БРТК

Ние определяме нашия подход при обсъждане на възможностите за промяна на структурата на дейностите в района на зона “Босна” от мрежата по Натура 2000, като изхождащ от позициите на реалистичния оптимизъм. Според нас главното е това преструктуриране да доведе до повишаване устойчивостта на развитието на територията и преди всичко на качеството на живот на хората от селата край зоната. Според нас, постигането на този резултат в много голяма степен ще зависи от намиране на нужния баланс на териториите, както по формалното, така и по фактическото предназначение на териториите. Това означава, от една страна, да се открие и наложи оптималното съотношение между урбанизираните територии, защитените територии и териториите за стопанските дейности. Което означава и да се открие и да се внедри оптимално съотношение между териториите за различни стопански дейности: лесовъдство, водно стопанство, земеделие и туризъм. От друга страна, трябва да се развива умението за съчетаване на дейностите и на практика да се осъществява многофункционално стопанисване на териториите. Основната цел на Плана за управление на зона “Босна” трябва да бъде опазване на естествения характер на местообитанията. Според нас, трябва да се определи като много важен приоритет за устойчивото развитие: опазването на чистотата и плодородието на почвата и стопанисването на живата вода. Това ще ни позволи да постигнем голям синергиен ефект в петте основни отрасли - туризъм, водно стопанство, горско стопанство, селско стопанство и природозащитно дело. Основната идея е, да се организира работата така, че всеки от тях да подобрява резултатите на останалите. Смятаме че

правилно организираното природозащитно дело може да осигури повече доходи в туризма, земеделието, горското и водното стопанство.

Първо, за разширяване на територията на туризма. Очевидно е, че в селата от общините Приморско и Царево и в техните землища, все още има значителен неизползван потенциал за разширяване на територията на туризма. Сега туризмът е овладял главно крайбрежната плажна ивица. Съществуват реални възможности за разширяване на територията на туризма в различни посоки. Навътре в морето и в трите направления: по водата – различни мероприятия на плаващи съдове с различна степен на отдалечаване от изходните пунктове; под водата – с различна насоченост : за обучение, за проучване на биоразнообразието и културното наследство по морското дъно; над водата – с използването на различни летателни средства. Поставената задача изисква да насочим своето внимание повече за разширението на територията на туризма в обратната посока: навътре в планината и към селата.

Не е трудно да се прогнозира, че територията на туризма ще се разширява под натиска на търсенето от съществуващите туристически обекти. По трудно е да се оцени какви ще са по-далечните последици от този процес на разширяване. Стратегическата цел, която БАЕСТ и БРТК предлагат на двете общини, на двете горски стопанства и на шесте местни общности е разширяването да се осъществи по начин, който да повиши качеството на общия туристически продукт и да се гарантира по-голяма икономическа, социална и екологическа устойчивост на развитието на територията край зона “Босна” в дългосрочен план. Пътят към Ада, често е покрит с добри намерения. Но световният опит показва, че много рядко се случва създаването на повече обекти да привлече повече туристи. Както и това, че не винаги повечето туристи означават повече приходи. Вероятно за устойчивото развитие на територията ще има значение и какъв е произхода на тези приходи. За опазване на природното и културното наследство на територията ще има значение и какви ще бъдат спътниците на тези туристи, желани и нежелани. Независимо от това, че според теорията и различни нормативни документи разграничението между туристи и скитници може да не е точно и да е противоречиво, но е ясно, че предизвикват противоположни усилия. Нужна е обоснована стратегия как да се привлекат повече от първите и как да се ограничи достъпа на вторите. Прогнозите са, че в резултат на европейската интеграция и особено в условията на кризата, в резултат на увеличаването на предлагането и на ограничаването на търсенето, както едното, привличането на платежоспособни туристи,

така и другото, ограничаване на достъпа на нежеланите посетители, ще става все по-трудно.

Второ, относно алтернативните видове туризъм. Според нас, не е нужно да изпадаме в крайности при използване на определенията пред думата туризъм - познавателен, възстановителен, оздравителен културен, селски и екологичен и т.н.. Защото без да отричаме значението на класификацията на различните видове туризъм, трябва да отчитаме обстоятелството, че за един ден всеки турист в действителност ползва елементи от най-различни видове туризъм.

Предлагаме алтернативните видове туризъм да се разглеждат, не само и не толкова като алтернатива на масовия, конвенционалния крайбрежен туризъм, а на първо време, повече като подправки и екстри за повишаване на качеството на съществуващия туристически продукт и за удължаване на туристическия сезон.

Същевременно потвърждаваме необходимостта да се работи по дългосрочна Стратегия за създаване на самостоятелни туристически продукти в селата на общината. Затова е много важно, така да се включват отделни елементи от алтернативните видове туризъм в продукта на крайбрежния туризъм, че да подготвяме условията за създаване на самостоятелни продукти на екологичен селски и на културен селски туризъм. Също така е много важно да не се забравя, че по своята същност и определение екологичният и селският туризъм не са големите фирми. Навлизайки на територията на селата големите фирми, които залагат главно на възпроизводството на паричния капитал, могат да унищожат не само естествения характер на местообитанията, но и завинаги възможностите в селата край зона "Босна" да се развива екологичен и селски туризъм.

На трето място се налага да посочим няколко съображения относно възможностите. При определяне на общия подход към изготвяне на Плана за управление, за да привлечем вниманието на хората решихме, че трябва да поставим акцента не върху ограниченията, а върху възможностите. За обсъждане на какви възможности искаме ще става дума? Не толкова за тези желани или нежелани, които прогнозираме като неизбежни. Разбира се за тях също трябва да се подготвим. Ние искаме да привлечем вниманието на хората към такива желани възможности, които могат да се реализират само, ако са организирани добре, ако са подготвени добре, ако успеят да заемат правилна позиция, ако се провежда активна и разумна политика.

БАЕСТ и БРТК имат добри практики.

Проектът "Зелен туризъм" на БАЕСТ се реализира на два етапа.

Първият-в рамките на българо-холандския проект “ Зелен туризъм “, а вторият-чрез община Бургас.

При двата етапа на реализация проектът имаше следните цели:

1. Нови възможности за достъп до природното и културно наследство на региона.
2. По-добре изучени, оценени и картирани ресурсите.
3. По-добре организирано използване на тези ресурси на нуждите на учащите се и възрастни хора.
4. Повече достъпна информация за възможните услуги.
5. Повишаване на образоваността, развитие у учащите се на чувство за съпричастност и защита на природата.
6. Общуването с природата ще укрепва тялото и духа, облагородената природа ще радва очите и ще лекува душите.
7. Осъществяването на проекта стимулира цялостното развитие на туризма в областта.

Планирани бяха следните дейности:

1. С помощта на експертите в регионалния инспекторат, БАЕСТ и ТА “ Тедикам “ бяха подготвени информации до всички учебни заведения за формите на работа и сроковете за заявяване на необходимата помощ за организиране на екскурзиите.
2. Проведени бяха срещи с кметовете и стопаните на териториите, на които има условия за организиране на дейностите, които бяха предвидени. За всяка територия беше определено оптималното натоварване и необходимите грижи за опазване и облагородяване.
3. Чрез договорите с туристическите и транспортни фирми се осигуриха услугите, които бяха предоставени на заинтересованите организатори от училищата.
4. Разработени бяха следните маршрути:
 - До манастира “Св.Богородица “
 - Връх “ Шилото “ край Бургас
 - С.Дебелт – манастира в Голямо Буково
 - Село Росен – Рибарско селище в парк Росенец.
 - Изворите на р.Младежка.
 - Несебър-Сл.бряг-Оранжерията
 - С.Медово

- Бургас-Ясна поляна-с.Велика, Царево, Ахтопол, Синеморец – с.Резово Б-с – Бургас – Звездец – Бръшлян – М.Търново – ГКПП – Бургас
- Бургас-Граматиново-Бургас

Цялата диспечерска дейност се осъществяваше от РИО, а реализацията осъществяваха Ваня Райкова-управител на “Тедикам” и Иван Иванов. Основната идея на нашето предложение е, че съществува необходимост и има реални възможности в селата край зона “Босна” да се провежда успешно политика, насочена за постигане на тройна устойчивост. Смятаме, че не трябва да използваме понятието за устойчиво развитие на региона, общините и селата формално и да смятаме, че това понятие се отнася за нещо далечно, което не ни засяга. Но е очевидно: сега намаше да говорим за кризата, ако на всички равнища не само се говореше, но и се правеше малко повече за устойчивостта на развитието. Не само финансовата криза, която възвърна ролята на държавата като най-важен фактор на стопанското развитие, но и много други събития от света, Европа и страната през последните години показват, че светът е навлязал в нов етап от развитие, че либерализмът се е провалил, че пазарът не е оправдал надеждите. Светът отново се убеди, че нерегулираният пазар е способен да създава много повече проблеми, отколкото има възможности да решава.

Ръководим се от разбирането, че не може да има устойчиво управление без съчетаването на икономическата, социалната и екологичната устойчивост. Реализирането му на практика няма да е лесно, но не трябва да изпадаме в песимизъм при оценка на очакванията от възможните мерки за устойчиво развитие на селата край зоната. По света има много примери за добри практики по реализиране на Дневния ред за 21 век. Има постижения и опит, които показват, че когато общностите са организирани и работят сериозно могат да се получат забележителни резултати. Има много общности – големи и малки, които са осъзнали, че живеем в световно рисково общество и е недопустимо да се провежда небалансирана политика, която увеличава рисковете – икономически, социални, политически, екологически.

За голямо съжаление, управлението на нашето развитие на всички нива, все още не е достатъчно категорично насочено към по-голяма устойчивост. Ние изглежда все още не сме разбрали, че лесните решения почти винаги водят до трудно преодолими затруднения. Публична тайна е, че през последните десетилетия в основите на много туристически обекти са заровени различни експлозивни от потъпкани закони и морал,

които вероятно и в бъдеще ще предизвикват възмущението на хората и Природата. Заровени са доста отровни семена, които могат да дават опасни плодове. И нашият и чуждият исторически опит, а още повече някои от прогнозите за бъдещето показват, че в резултат на късогледа политика можем сами да предизвикаме техногенни, екологични и социални катастрофи с много по-опасни последици от взривовете на бомби, поставени от терористите.

Искаме да се насочи повече внимание за развитието на алтернативните видове туризъм, защото по този начин ще се увеличат възможностите за постигане на повече сигурност, балансираност, устойчивост в развитието не само на туризма, но и на общините Приморско и Царево като цяло. Поставяме в центъра на вниманието проблемите за устойчивостта, не само защото това е темата на проекта, а защото сме убедени, че за по-доброто бъдеще на селата край зона “Босна” и за хората от двете общини е нужна политика, насочена към осъществяване в единство на икономическа, социална и екологическа устойчивост.

Днес не е нужна особена прозорливост, за да се предвиди разширяването на територията на туризма. Цяла България вече търси своето светло бъдеще по туристическите маршрути. Настъпи голяма промяна. Сега всички общини подготвят проекти за развитие на туризма. Когато преди 15 години подготвахме учредяването на БАЕСТ, имахме главна задача да убеждаваме хората във възможностите, чрез включване в туризма да създадат привлекателна заетост и допълнителни доходи. Сега като че ли по-важно е да ги предпазим от нереалните очаквания, че цяла България ще се изхранва от туризма. Това очевидно е нереално дори и за общините Приморско и Царево. Както в страната, така и в тези общини има неизползван потенциал за туризъм. Най-разумно е този потенциал да се превърне в ресурс за дейности, които ще подобрят конкурентоспособността устойчивостта на предлагането от южното крайбрежие. Същественото е в това, че различните варианти на разширяване на туризма ще предизвикат качествено различни последици за развитие на селата и на околната среда. Посрещането и настаняването на повече гости в домашна обстановка и разширяването на кръга на туристическото обслужване по домовете ще имат важно значение за екологизацията на туризма, за устойчивото развитие на селищата и приобщаването на България към общността на развитите страни. Трудностите, произтичащи от необходимостта да се координират усилията на много повече участници във формирането на туристическия продукт ще се компенсират многократно от положителните ефекти,

свързани с възможността да бъде заинтересована икономически много по-голяма част от дееспособното население. При такава организация на обслужването се създават най-сигурните гаранции за задържане на туристическия бизнес под контрола на селищните общности и в ръцете на местното население. За разлика от настаняването в големите хотели, при които често реализираните приходи се насочват към други региони и държави в този случай е нормално да се очаква много по-голяма част от изразходваните от туристите средства да останат в разпореждане на местната домакинска общност. Всяко селище само трябва да търси своя път на развитие и да намери най-подходящите механизми за отчитане и разпределение на разходите, насочени към създаване на оригинален и привлекателен за туристите облик на територията. С участието на представителите на бизнеса, местната власт и гражданските сдружения трябва да се намерят форми за по-справедливо разпределение на ползите от развитието на туризма, на по-ефективно съчетаване на интересите на различните субекти, на по-далновидно и отговорно разбиране на потребностите на утрешните поколения.

Организирането на туристическото обслужване в жилищата на местното население предпазва домакинската общност от много други отрицателни икономически и социални ефекти, характерни за развитието на туристическата индустрия. Повишаването на жизненото равнище на местното население може да накара собствениците на хотели да търсят не само материалните, но и трудовите ресурси от други региони. Освен загубената работна заплата общността домакин ще трябва да понесе и други разходи и рискове от конфликти. Естествено е да се предполага, че местната домакинска общност ще бъде най-заинтересована от ефективното стопанисване на природното и културно наследство.

Туризмът стимулира развитието на селищната икономика чрез въздействие върху производството, разпределението, размяната и потреблението. Цялостната оценка на икономическото значение на туризма може да се получи след анализ на промените, които настъпват в производствените дейности, свързани с туризма и произтичащите изменения в инфраструктурата. На съвременния етап е особено важно да се види решаващата роля на селския туризъм за развитието на пазара. Трябва да се преодолее илюзията, че е възможно да се постигне устойчиво развитие при стихийно протичане на разпределителните процеси. Необходимо е да се отчитат най-новите постановки в съвременната теория на потреблението.

За устойчивото икономическо развитие на домакинската общност, стопанисваща определени ресурси решаващо значение има

способността и да установи контрол върху разширяването на дейностите. Ако не се отчете правилно поносимостта на ресурсите, жизненият цикъл на развитието на туристическите райони завършва с деградация на територията и упадък на дейностите.

Общественото безпокойство за околната среда налага по-строги екологични норми и по-голяма отговорност. Добрият бизнес трябва да има разумна политика към околната среда. Репутацията на фирмата като враг на природата неизбежно ще доведе до загуба на общественото доверие и на пазара. Необходимо е да се анализират новите взаимоотношения между капиталовложения и околна среда. Доброволно приетите принципи на екологично поведение ще предотврати обвиненията в безотговорност, която на практика е израз на безстопанственост.

Устойчивото развитие на туризма налага сериозно отношение към цялата сложност на проблемите за отпадъците - от дълбочинната преработка до нормативната забрана на територията да се произвеждат и внасят некачествени суровини. На този етап много сериозни са проблемите на строителството, всички съставки на което - добив на материали, подготовка на площадка, транспорт, изхвърляне на отпадъците - са в конфликт с природата. Намесата в природата не може да се избегне, но трябва разумно да се управлява. Развитието на инфраструктурата не трябва да се представя като война срещу природата. Строителството на териториите на туризма трябва да намери сили да приеме екологичните ограничения и да им придаде първостепенна роля в стратегиите на строителните програми. Конкуrentно способността на фирмите все повече ще зависи от уменията им да се съобразяват с утвърждаващата се екологична нравственост.

Стопанският туризъм подобрява икономическата среда за всички останали отрасли. Икономическите аргументи за развитие на селския туризъм са особено силни за специфичните условия на прехода на България към пазарна икономика и отваряне на пазара към Европа и света. Либерализацията на външнотърговската дейност ще срещне на пазарите нашето неукрепнало след реформите селско стопанство със силно подкрепяното от общоевропейски и държавни фондове земеделие на Зелена Европа. Привържениците на развитието на селския туризъм се опитват да създадат подходящи условия тази среща с Европа да се състои на територията на нашите села. Предизвикателството е голямо, но залогът е бъдещето на нашите села с цялото им природно и културно наследство и ще си струва усилията. Подготовката на населението за

решаване на всички трудни проблеми трябва да започне от осъзнаване на критичността на сегашната ситуация и реалната осъществимост на оптимистичното и песимистично бъдеще. Възможността за оптимистичен изход от кризата може да стане действителност само ако се роди и укрепне едно масово народно движение за развитие гостоприемството на селищните общности. Усилията и първите резултати на БАЕСТ трябва да се подкрепят и защитават от всички, които са икономически и емоционално свързани с българското село.

Привличайки допълнителен брой потребители с по-високи доходи, селският туризъм увеличава платежоспособното търсене и съдейства за развитието на местния пазар. Очевидно е че въпреки всички призови за развитие на пазарната икономика в много селища пазарите просто умират поради недостиг на търсенето, което е в състояние да ги поддържа. Много производства на стоки и услуги се спират защото не може да се осигури реализация на най-елементарното предлагане. Търговията се свива и се преминава към снабдяване с хляб по заявки. В повечето селища от Странджа и Стара планина е много трудно е да се нахрани външен човек, който не е предизвестил своето посещение на селото.

Приоритетът на 21 век е управлението на човешките ресурси.

Доминираща характеристика на 21 век е обучаващото се общество, където достъпа до работни места и позиции се определя от знанията и уменията на личността. В този смисъл реалната конкурентноспособност зависи от няколко ключови фактора:

1. Доказаната професионална пригодност на личността става все по-важна от притежаването на диплома.
2. Управлението на качеството на труда се превръща в ключова величина на туристическите фирми.
3. В периодите на икономическа криза, безработица и свръхпредлагане на работна сила, обучението, квалификацията и преквалификацията се превръщатрешаваща предпоставка за успешно бъдеще.
4. Туристическата бизнес-среда все повече се характеризира с висока степен на сложност и неопределеност.

От казаното до тук е необходимо в нашите училища да се разработят модели за обучение, които да се насочат в следните направления»

- Осигуряване на знания и умения за познаване на защитените територии, тяхното опазване и какви условия предлагат за развитие на маршрутно-опознавателния туризъм.
- Обучението да има изпреварващи нови моменти в развитието на съвременните технологии в туризма.

Години наред туристическия бизнес в света и в България беше загрижен основно как да привлече повече клиенти.

На този етап вече не е достатъчно да се разработват нови продукти, основното е как да се изгради по-различна култура на обслужване вътре в самата фирма. Това ще рече, екипът на фирмата да бъде приобщен към целта – постигане на висока степен на удовлетвореност на госта, предлагане качествен продукт и да я адаптира към конкретните потребности на клиентите.

Решаването на горните изисквания налага да се разработи стратегия, която да промени начина на подбор на кадрите, обучението, заплащането, системите на стимулиране на персонала.

От многостранното икономическо въздействие, което туризмът може да окаже върху земеделието ще се спрем само на най-безспорното. Преместването на част от потребителите на селскостопанската продукция на територията на селото подобрява позициите на производителите на тази продукция. Икономии на транспорт и амбалаж, избягване на посредниците и възможността производителят сам да представи и защити пред купувача произведеното, високото качество на прясно набраната продукция и редица други предимства може да даде родната земя за тези, които отглеждат нейните плодове.

Важна икономическа последица от селския туризъм ще бъде тенденцията към по-нормално и конкурентно ценообразуване на селскостопанските стоки. Непосредствената среща на производителите и потребителите ще увеличи техните доходи с тази не малка част от стойността, която неоправдано отива за посредниците. Прехвърляне на част от стойността от търговците в града към производителите на село ще се отрази оздравително на инвестиционния процес в страната и ще осигури част от необходимите инвестиции за селския туризъм. По близкият контакт между производители и потребители ще стимулира подобряването на качеството на селскостопанската продукция. Заинтересоваността на селскостопанските производители от развитието на туризма ще ги направи съпричастни към усилията за подобряване

състоянието на околната среда и опазване самобитния облик на селата. Нарасналото платежоспособно търсене ще направи по-реалистични идеите за затваряне на цикъла на производството до крайния продукт. Преработката на продукцията на място и ще увеличи асортимента на от стоки, произведени по специфични технологии и с контролиран произход.

Редовните посещения на селото от гости ще предизвика стремеж за самоорганизация и самоидентификация на селищната общност. Откриването на една желана перспектива за развитието на селата ще даде шанс за местното самоуправление и простор за проява инициативите на населението. Стремежът към утвърждаване на престижа на селото на туристическия пазар може да ускори процеса на осъзнаване от селищната общност на необходимостта от партньорство и сътрудничество в условията на конкуренция. Обслужването на туристите ще засили вниманието към сферата на услугите, което ще подобри условията на живот и на местното население. Ще се създаде по-добри условия за възраждане на някои стари занаяти и дейности, задоволяващи интереса на туристите.

За ефективността на селищната икономика е много важно да се определи правилно стратегията за развитие на туристическото обслужване с отчитане на противоречивите тенденции в утилитарните, комуникативните и имагинерните функции на туристическото потребление. По-задълбоченото вникване в икономиката и социологията на потреблението, в мотивацията за туристическото търсене ще разкрие допълнителни възможности за подобряване на туристическото предлагане. Отчитането на прогресът в подобряването на хранителната стойност на кулинарните продукти, измененията в стандартите за удобството на домакинското обзавеждане и санитарно хигиенните условия са елемент на гостоприемството. Задоволяването на първичните потребности е основа за разгръщане на инициативите на домакините в предлагането на допълнителни стоки и услуги. Не трябва да се подценява ролята на потреблението като фактор за интеграция или диференциация. Домакинската общност трябва да изясни потребителското поведение, което е израз на приемане на гостите за като част от общността, както и поведение, което е неприемливо за нея. При насочването към определен туристически контингент трябва да се отчитат различните културни норми на потребителско поведение. За да бъдем приети от някаква социална група или за да се почувстваме приемливи за нея, трябва да използваме почти същата знакова система като другите членове на групата, а потребителските стоки са особено

важна знакова система. Производството и предлагането на занаятчийските произведения трябва да са обосновани с дългосрочната стратегия за развитие на туристическата територия.

Състоянието и тенденциите показват ясно, че за устойчивото развитие на територията е нужно повече обществено внимание и целенасочена политика в две взаимосвързани посоки. Едната е, за начина, по който ще се осъществява в бъдеще разширяването на територията на туризма. Другата е, за начина, по който ще разширява отрасловия обхват на общинската икономика. Нужна е обща стратегия “Босна”, която да формира обща представа за бъдещето. Не става дума за стратегия или програма, която без широка обществена дискусия да се постави в папки или да се представи в Интернет. Такива ще имат всички защитени зони в страната. Според нас, заинтересованите страни от устойчивото управление на зона “Босна” имат реална възможност да създадат и покажат на страната и Европа една добра практика за повишаване на ефективността на планиране управлението на защитените зони. Да се постигне висока степен на интеграция на целите, приоритетите и нормите в различните документи. Да се премине към непрекъснато планиране, в което да се постигне едновременно движение на информацията в различни посоки: “от горе - надолу” и от “долу – нагоре”, взаимно от документите за защита, развитие и устройство. Предложението ни е да се създаде стратегия, която да извира от очакванията и намеренията на заинтересованите граждани, фирми и служби и да опазва наследството, чрез осъществяване на жизнените планове на хората, свързали съдбата си с бъдещето на местообитанията в зона “Босна”.

Интеграцията на консервацията и ползването, както и на всички дейности, свързани с туризма в района на зоната ще подобри устойчивостта, ако успешно промени съществуващите пазарни граници и създаде нови пазарни пространства. Нужен е стратегически анализ, за да може от многобройните възможности, които съществуват, да се разпознаят печелившите възможности за създаване на нови продукти. Да се заложи на зараждащите се тенденции и далновидно да се реструктурират съществуващите пазарни елементи, за да се излезе отвъд съществуващите граници на туристическите дейности и по този начин да се изпревари жестоката конкуренция.

На първо място, вярно да отчитаме най-важната тенденция, свързана с промяната на отношението към Природата. След като в продължение на хилядолетие хората използват Природата като склад за храна и суровини, през последните десетилетия се засилва потребността

от непосредствено общуване с Природата. Оказва се, че общуването с Природата в тесен кръг от близки хора е първична жизненоважна потребност. Прекарването на много време сред многолюдните тълпи може да причини опасни изменения в поведението на хората, да предизвика силни изблици на агресия. В условията на урбанизация и индустриализация, когато тази потребност не се задоволява се променя значението на информацията и сигналите, които се предават по генетичен път.

Второ, нужно е да оценим вярно тенденцията за търсене на прясна и чиста храна, която е в началото си, но вероятно ще предизвика раздвижване по цялата хранителна верига: от фермерите до туристите. Много ще нарастне цената на земята, която отговаря на екологичните стандарти, особено ако има сигурен водоизточник в имота. Философията на европейската Стратегия за развитие на селските райони бе представена в Европейска Селскостопанска Конвенция за общоевропейско обсъждане заедно с проекта за Конституция на ЕС. Според Конвенцията селата трябва да се превърнат в центрове за познание и здравословен живот. Предлага се селата да станат центрове на познавателен и оздравителен туризъм. Прогнозира се създаване на Центрове за дълголетие, които ще развият широк диапазон от здравни услуги, ще се превърнат в луксозни почивни места и ще привлекат милиарди евро инвестиции. Много хора след като са забогатели ще търсят възможности да удължат своя живот. Освободени от грижите за насъщния, те ще обикалят света, за да издирват противостареещи терапии и оздравителни техники. Бързо ще се развият нови пзари, на които тези туристи ще отиват на място да търсят лекарства, билки минерали, елексири, лечения, магически прахове и кремове за спиране на настъплението на възрастта. Тези тенденция за превръщане на селата в центрове за дълголетие ще предизвика появата на различни форми на интеграция на туризма и здравното дело. За разлика от преобладаващото предлагане на услуги за болнави безделници, в тях ще отиват хората, които търсят привлекателни форми на активност. Организирането на такава активност ще бъде успешно в места, където се предлага здравословна храна, животворна вода, чист, свеж и оздравителен въздух.

Съчетаването на опазването на местообитанията и на вододайните зони при зона “Босна” е важно за оформянето на дългосрочната маркетингова стратегия на зоната. Оценка са, че през 21 век на високи екологични изисквания, особено за водата и въздуха, могат да отговорят много малко туристически дестинации. Според Световната банка, светът

има нужда от 1000 милиарда долара инвестиции, само за да поддържа водните резерви като сравнително безопасни. Но безопасната вода не е чиста и здравословна, тя е мъртва вода, която обещава на хората, че няма да ги разболее в момента. Според БАЕСТ водното стопанство в региона трябва да се разширява не само хоризонтално, но и вертикално. Трябва да се засилват грижите за териториите, които са над язовирите. Стратегията за развитие на водното стопанство в региона, трябва да се интегрира повече в регионалната стратегия за развитие на туризма. Дестинациите, които имат възможност да предложат на туристите жива, чиста и здравословна вода ще могат да вдигнат категорията си много повече, отколкото е възможно това да стане чрез обзавеждане. За най-богатите туристи чистата жива вода ще бъде най-важната притегателна сила.

Очакваме местните общности от селата край зоната да сами да разширят нейната територия и да наложат принципите на природосъобразното стопанисване върху целите земища на селата, и вътре в населените места. Уютът зависи от разположението на сградите, които трябва да са в единство с околността. За качеството на туристическия продукт, особено важно значение придобива градинарството, което озеленява, ароматизира и озвучава. За повече звезди е нужно изобилие от зеленина, много цветя сред зеленчуци, храсти и плодни дървета, пеперуди, птици, риби, които са истинските индикатори, доказващи чистотата, на водата, храната и въздуха. За да представим възможностите за възраждане на земеделието в района на зона "Босна" ще предложим следните твърдения: Земеделието е основен ресурс за устойчивото развитие на туризма. Значителна част от времето и интереса на туристите може да се посветят за запознаване с историята, настоящето и бъдещето на земеделието. Подобрявайки икономическата среда за развитието на нови стопански дейности, туризмът разкрива нови възможности за развитието на земеделието, създава стимули за запазване, по-добро разбиране и представяне пред света на традициите и постиженията на земеделската култура на нашите предшественици. Според нас в много голяма степен от състоянието на земеделието и от живата местна аграрна култура в голяма степен зависят възможностите за развитие на алтернативните видове туризъм. Земеделските практики имат определящо значение за поддържане на облика на селото и пейзажа на територията. Вселата край зоната вече има реални възможности и за развитие на аграрен туризъм, независимо от всички сложни проблеми, които трябва да решават стопаните, решили да поставят началото на това перспективно направление в туризма.

За да се включат в ефективен селски туризъм хората трябва да се отнасят към земеделието не просто като занятие, а да го разбират като начин на живот и особена форма на душевност. Продуктите от всяко село имат своя идентичност, с почти необясними особености на производството, съхранението и потреблението. Нещо, което е резултат от почвено-климатични особености и местни технологии, свързани с бита и културата на населението. Селският туризъм представя пред света творенията на природата и на хората, знанията и опита, натрупан от хората в различните дейности в стремежа им да си осигурят едно по добро съществуване.

Трябва да се насърчават изследванията на местно равнище, задълбочено да се изучи и осмисли това, което искаме да покажем на другите. По-автентично и атрактивно да представят своята територия и история. Да се постави ударението върху тази част от земеделската култура, която в най-голяма степен се е запазила в културната система и е включена в обредите и обичаите, които могат да се представят по някакъв начин - на живо, на филми, в музея. Пътят на всяко растение и животно до нашия селски двор е една легенда, която трябва да бъде представена по подходящ начин. Да се разкрие връзката на сегашното население с представяното историческо минало. Да се представят старите селски форми на обществена и стопанска организация и наследеното от тях. Земеделският облик на селото много зависи от особеностите на климата и почвите, но той е резултат и от постоянните усилия на хората, от земеделския опит и познанията, от чувството за красота. Цялостната картина на селището и неговите околности е създадена с големи усилия от човешката ръка. Този пейзаж е много неустойчив и изисква големи усилия за поддържане в гостоприемнен вид. Неповторимостта на флората и фауната имат важно значение за конкурентноспособността на туристическия продукт. Селото трябва да се запомни с неповторимия цветен пейзаж от ранна пролет до късна есен и незабравимия вкус на плодовете, набрани от туристите в градината или приготвени по оригинални рецепти от домакинята. В селата от зоната съществуват добри възможности за предлагане на специфични туристически продукти. В тези селища туризмът ще се свърже с пасищното животновъдство и мандрите, чистите реки и риболова, билките и балканския мед, участието в сенокоса и събиране на плодове в ягодови, малинови, къпинови и др. насаждения. Има възможности за производство на плодове и зеленчуци и да се предлага приготвяне на зимнина и специалитети от продукцията с гарантирано екологично качество.

В много селища днес се срещат живи празници, в които се преплитат християнската вяра и езически отживелици, свързани с желанието на хората да умилостивят и предразположат природните сили. Възможно е да се възродят някои от обредите и ритуалите, свързани със земята и земеделието. Най-голямо значение за туризма ще имат живите и активни явления, които могат да се наблюдават. Трябва да се подготви календар на проявите. За създаване на календара е необходимо да се анализират връзките по време, да се разкрие временната последователност на явленията през определен период от време, да се разкрие връзката на всички прояви със земеделието. Трябва добре да се разграничат живите традиции и обичаи, чрез които населението изразява своята идентичност и автентичност, от програмите, подготвени с познавателна или развлекателна цел за туристите. Ориентираните към туристите прояви трябва да отчитат интересите на гостите и да са разбираеми за тях. Жителите на селото трябва да се вживеят в ролите на своите предшественици, естествено със съответстващата декорация и инвентар. Персоналът, който ще представя производствен процес или обред, трябва да бъде облечен в подходящи костюми и да разполага с подходящи оръдия за пресъздаване на процесите. Трябва да се гарантира безопасността за участниците и наблюдателите. Посетителите на тези живи прояви могат да наблюдават дейности, характерни за деня от седмицата или сезона на годината. Придружителят трябва да обяснява на туристите какво се прави и защо, как дейностите са свързани с живота на селото. Посетителите могат да опитат сръчността си във всичко, което се върши - жътва, засаждане на чесън или домати; доене на крави, кози; хранене на пилета и т.н. Такова представяне на поминъка и традициите могат да направят хора, които са избрали да живеят на село заради удовлетворението от земеделския труд, интелигентни и емоционално свързани с родното място, ръководени от духовната необходимост да опазят и защитят пред другите своята самобитност.

При организиране на различните прояви на аграрен и селски туризъм могат да се използват различни животни - за езда, за впрягане в каруци, за забавление на туристите, за жертвоприношение при някои ритуали, за по-атрактивно приготвяне на храна. Не трябва да се забравя и подценява факта, че всяка култура има свои представи за животните и различното отношение към представителите на животинския свят. Тази противоречивост в отношението на хората към животни и настъпващите промени трябва да бъдат добре анализирани преди да се подготви програмата за развитие на туризма, когато се формира продукта и се търси пазарната ниша. За особеното отношение на възможните туристи към

някои животни и растения трябва да се помни винаги, когато се подготвя програмата за гостите, които ще се посрещат.

Добре организираната сред съхранена природна среда интересна трудова дейност може да се превърне в търсено средство за укрепване на здравето и всестранното развитие на човека. При изготвяне на проекти за развитие на агротуризм трябва да се отчитат много изисквания, за да може тази дейност да съответства на интелектуалните, нравствените, естетически, психологическите и физиологически особености на туристите. Когато приоритетната цел е трудотерапията, трябва да се осигурят условия и процедури, които гарантират оздравителния ефект. Когато приоритетът е изява на способностите на здравия организъм - състезания в косене, стрижба, събиране на плодове и т.н. е важно условията, правилата, наградите и всичко останало да съдейства за създаване на подходяща атмосфера. В селата край зона "Босна" могат да се подготвят програми за аграрен туризм, включващи елементи и на двете направления. За успешното развитие на аграрния туризм в зоната трябва да се решават много технологични, правни, организационни и др. проблеми. От друга страна е очевидно, хилядолетното общуване на човека със земята е превърнало земеделския труд в потребност, която трябва да се удовлетворява по някакъв начин.

Алтернативната медицина и терапия, билколечението, лечебното гладуване, водните диети, преосмислянето на постенето са различни аспекти на промените във философията на здравеопазването. Тези нови направления са основани на друг фундаментален подход към човешкото здраве и разширяват възможностите за интеграцията на образованието, здравното дело и туризма. Вместо да се тъпчат с лекарства повече хора предпочитат да се лекуват като променят мястото и начина на живот.

При изграждане на базата за туризм трябва да отчитаме, че през последните години се засилва вниманието към екологичността на сградите и обзавеждането. Изследванията се пренасочват към заплахите, които идват от сградите – от качеството на строителството и на материалите. Все повече се налага термин "синдром на болното здание". Хората осъзнават, че новите материали, разработени с цел евтино строителство и ремонт, често се оказват със много скъпи добавки за лечение. Все по-задълбочени изследвания показват, че много от материалите, използвани в модерното жилищно строителство, притежават дългодействащи опасно вредни ефекти. Влиятелни специалисти предупреждават, че много от химическите вещества в изкуствени дъски и паркетни в дългосрочен аспект са по-голяма екологична опасност от промишлените отпадъци. Необходимостта да се

оздрави жизнената среда и желанието за живот в здравословни домове и екологично съобразена архитектура ще доведе до създаване на нови материали и стоки и ще възроди желанието да се използват някои архаични технологии. Има изразена тенденция за възвръщане към глината и кирпича, за настаняване на туристи в глинени къщи.

Важна тенденция, която трябва да отчитаме е, че все по-голяма част от всекидневните преживявания на хората вече се осъществяват в изкуствена електронна среда. Киберпространството е новата световна сцена, на която в бъдеще ще се представят Историята и Природата, както и културни продукции от всякакъв вид. За прогнозиране развитието на алтернативните видове туризъм, остава открит въпросът: каква част от живота си хората ще преживяват във физическа среда и каква в киберпространството?. Каква част от туристите ще предпочетат да рискуват да отидат в истинския свят на природата и каква ще предпочетат да се срещат с животните в изкуствена среда на посетителски център, комбинираща виртуално и реално. В тези центрове има гаранции, че програмата ще се осъществи. При екотуризма сред живата дива Природа, за да се запознаете, особено с някои представители на фауната, е нужно търпение, усилия, които понякога може да завършат и без видим резултат.

Културата е най-могъщото средство за осигуряване на доброволна въздържаност в човешкото поведение, придава на живота смисъл, предопределя навици, очаквания и традиции, които формират живота и сплотяват хората в общности. Когато се съсипва околната среда и се изкоренява културата на практика се разрушава основната тъкан на обществото. Туризмът преобразува природните чудеса и културното наследство в културна продукция за развлечение и познание. Селското землище се превръща в сцена, а наследството се превръща в декор за създаване на платени преживявания. Настъпила е голяма промяна в предназначението на природата. Докато преди инвеститорите завладяваха и експлоатираха природните и трудовите ресурси изключително за производство на стоки и услуги. От присвояване като ресурси към преживявания. Вниманието се пренасочва от производството на предмети от природата към наслаждение от общуването с Природата и сред Природата.

Другата важна промяна, свързана с това усвояване на природата и културата, която има значение за устойчивостта на развитието е, че това усвояване е фактически подчиняване на културата от търговията и туризма. Превърнати в платени услуги, културните събития променят своята същност. Същността на празниците и ритуалите е да бъдат

съвместно преживяване – събиране и общуване около общи ценности. По този начин културата е развивала способността на местните общности за самоорганизация и сътрудничество и е била основен източник на социален капитал. Хората не са плащали, за да участват и не са им плащали. Промяната е, че сега, когато пазарът овладява територията на културата, самата култура се превръща в стока за продажба. Досега културата се е възпроизвеждала на свободните публични пространства: на селското хорище или по-късно селски площад, в или край църквите и параклисите. Това са били свободни пространства, където хората се събират за да общуват помежду си, да споделят преживяванията си, да осъществяват културен обмен, празници, церемонии. В известната досегашна история, доколкото е била допускана за участие в повечето случаи, търговията само е обслужвала културата. През последните години със завладяване на публичните пространства от търговията и туризма, сборното място за култура почти изчезва. Отношението се преобръща и културата се подчинява от пазара.

Настъпват промени, които е важно да се отчитат при планиране на развитието на селата и на тяхната икономика. Платената игра става най-сериозната и най-доходната работа. В тези сложни условия и противоречиви тенденции, ако искаме да участваме в ефективен селски туризъм, е нужно да се предприемат ефективни действия за съживяване и развитие на самобитна местна култура. Тази култура, която има своите корени в Природата, която е в селата и около тях, която от древността до наши дни е осигурявала храната, водата и въздуха за хората. Само съживяването на местната култура може да укрепи основите на местните общности, да ги циментира, и да придаде самоувереност, която позволява да взаимодействат със света. Бъдещето е на живите култури, които не само черпят жизнени сокове от своите традиции, но и успяват да усвоят полезното от външни източници. Приемаме, че Странджа има потенциал за общочовешки принос в усилията да се съхрани многообразието на културите в един свят, застрашен от монотонността и униформеността. Не става въпрос да се връщаме към отминали времена, а да търсим и подкрепяме живото, което се ражда от творчеството на хората. Проектантите на продуктите на културния туризъм, “трябва да знаят, че човечеството е богато на непредвидими възможности, всяка една от които, когато се появи, винаги ще поразява от изумление хората; че прогресът не е направен по удобния образ на това “подобро сходство”, в което си търсим мързелива почивка, а е изпълнено с авантюри, разриви и скандали. Човечеството е постоянно в плен на два противоречиви процеса, единият от които се стреми да наложи

уеднаквяването, докато другият цели да поддържа или да възстанови стремежа към многообразието.”с. 496 Споделяме позицията на Клод Леви Строс, че: ”Толерантността не е съзерцателна позиция, раздаваща индулгенции на миналото или настоящето. Тя е динамично поведение, което се състои в предвиждането, осмислянето и поощряването на това, което иска да бъде. Многообразието на човешките култури е зад нас, около нас и пред нас. Единственото изискване, което бихме могли да предявим към него (създаващо за всеки индивид съответните задължения), е то да се реализира в такива форми, че всяка една от тях да бъде принос към най-голямата щедрост на останалите.”с. 497

Без запазена околна среда не може да се запази културата, без устойчива култура няма устойчиво общество, без устойчиви местни общности не може да се заемат добри позиции на глобалния пазар. Главното е да използваме всички възможности, за да запазим гнездата на местната култура. От глобализацията може да спечели само добре организирано и сплотено общество. В противен случай, когато достигнем до големия туристически пазар и се срещнем с търсенето на богатите туристи ще открием че сме унищожили всичко, което може да ги привлече: не могат да спопаднат в живата дива природа, защото сме погубили естествените местообитания; не могат да усетят миризмата на топъл хляб, защото ни липсва брашното от което се прави и сме ликвидирали фурните в които се печеше, не можем да им предложим гледката на самобитната архитектура, защото на мястото на старите сгради има модерни хотели и ресторанти, не могат да се насладят на цветята, зеленчуците и плодовете, защото вече няма дворове и градини, а заедно с тях е загубен и генофонда на сортовете и породите, които хилядолетия са хранили хората по тази земя.

Ако не се осъзнаем и предприемем решителни действия, твърде скоро при нас вече няма да има нищо наше, което би предствлявало интерес за тях, за чужденците. Това, което през предишните епохи не са успели да унищожат враговете на нашите предшественици във войните с другите култури, сме унищожили сами, възприемайки без съпротива натрапената ни безплодна глобална култура. Защото, за да вървят устойчиво напред хората трябва да са познали и признали корените си и миналото, от което са се появили. Тревогата ни е основателна и се налага да се предприемат незабавни действия в две посоки: Едната е да съхраним по възможно най-добрия начин материалните останки от културата на нашите предшественици, които се намират в землищата на селата. Другата е да открием и съхраним за поколенията тази част от културата, която се е предавала от поколение на поколение, чрез

връзката между дядовците и внуците и бабите и внучките. Трябва със съжаление да констатираме, че голямото ни преклонение пред универсалната наука ни е попречило навреме да разберем, че губим неоченимото богатство на местната култура, не само като ресурс за туризъм, но и от потребност за развитието на самата жива култура. Нужно е културните хора от местните общности да се обединят и да подкрепят усилията на Регионалния музей и на общинските музеи в борбата за опазване на съществуващото наследство не само от иманярите, но и от забравата. Ако се огледаме добре наоколо ще направим извода, че от иманярските набези се унищожават богатство, което никога няма да създадем. За опазване на културното разнообразие трябва да се води борба срещу интересите на деня, които могат да унищожат интересите на бъдещите поколения. Борбата за устойчиво развитие на населените места от Странджа изисква, наред със защитените зони по Натура 2000, да се определят и защитени зони за опазване на местната култура. Да се определят територии, където ще бъде недопустимо да се поставят рекламните чадъри на “Кока-кола” или да се открие заведение на “Макдоналдс”.

В условията на криза, при увеличаващо се предлагане и намаляващо се търсене, трябва да се откриват и създават нови пазарни ниши. Нужно е повече внимание към неизследваните пазарни пространства, които ще се изградят в бъдеще и които дават възможност за висок ръст на приходите. Когато предлагането превишава търсенето, борбата за по-голям дял от свиващите се пазари не може да осигури устойчивост. Нужни са целенасочени стратегически ходове, за създаване и предлагане на нови туристически продукти, които да отворят и завладеят нови пазарни пространства и в тях да предизвикат значително увеличение на търсенето.

В резултат на институционални, организационни и културни иновации да се създадат и предложат качествено нови продукти, да се привлекат нови туристи. Дискусията ще ни помогне да преодолеем разбирането, че структурните условия са веднаж за винаги зададени и предлагането трябва да се осъществява само в техните рамки. Важно е повече хора да разберат, че пазарните граници и структурата на туристическите дейности са динамични и се променят бързо с развитието на света и на потребностите.

За да осъществим успешна Стратегия, трябва системно да изучаваме конюктурата и тенденциите на съществуващия пазар. Да знаем къде инвестират конкурентите, за какви ресурси се борят.

За успешно развитие на нови стопански дейности и създаване на по-добър и природосъобразен поминък за хората от селата е нужно да се фокусираме по-добре към търсене на алтернативни варианти за задоволяване на новите потребности. Да насочим повече внимание към нови потребители, които ще открият нещо интересно в предлагането родено от връзката между местната природа и култура. Обществената дискусия, свързана с подготовката на План за управление на зона “Босна” от мрежата по Натура 2000 трябва да съдейства за преместване на стратегическия фокус от съществуващата структура към нови алтернативи за развитие. Широкото обществено обсъждане ще помогне да се преформулират проблемите и да се открият нови решения. Да се активизира интелектуалния потенциал за откриване на неизползвани досега възможности за създаване на нови потребителни стойности от територията край зона “Босна”.

Една от основните причини да поставим ударението върху алтернативните видове туризъм е, защото създават по-добри възможности за двете общини да се насочат към незаети пазарни ниши, създавайки продукти, които още нямат общоприети названия.

В литературата няма достатъчно ясно разграничение между алтернатива и заместител. Приема се, че алтернативи е по-широко понятие от заместители. Продуктите и услугите, които имат различна форма, но имат една и съща функция или една и съща основна практическа насоченост, задоволяват една и съща потребност се определят като заместители. Заместителите подобно на роднините се делят на близки и далечни. Алтернативите са продукти и услуги, които имат различни функции и форма, но имат една и съща цел. Една поговорка от средата на миналия век твърди: кино и вино все едно – разликата е само в парите. Киното предлага визуално забавление, а ресторантът предлага комуникативни и гастрономически удоволствия. Може да се каже, че въпреки различията във формата и функцията, хората ги посещават, за да прекарат вечерта добре. Те не са заместители едно на друго, а алтернативи, от които трябва да се избира.

Една стратегия за устойчиво развитие на туризма в района на зона “Босна” трябва да направи задълбочен анализ на дейностите, които могат да се осъществяват извън постоянното местожителство. От тяхната интеграция с туризма ще възникват нови алтернативни видове туризъм. Голяма част от алтернативните видове туризъм са на границата между туризма и други дейности – здравеопазване, образование, квалификация, или се проявяват като разновидности на шоубизнеса. Трябва да следим измененията алтернативите на туризма. Много дейности ще станат по-

ефективни, ако се преместят от постоянното местожителство в туристическите центрове.

При управлението на туризма, както и при управлението на автомобила може да се използва един и същ девиз: “Карай умно, стигни жив”. Конкурентът на Буш преди осем години Ал Гор стана нобелист, защото на най-високо ниво постави въпросът за отговорността. Според него отговорността за бъдещето изисква умен растеж, а умният растеж изисква от политиците да изградят мрежа от закони, стимули, инициативи, които могат да осъществят умна политика. Ключов елемент в стратегията на Гор е образуването на фонд от около 10 млрд. долара, който да се използва за изкупуване от общините на все още зелените пространства и за възстановяване на западналите паркове. Чрез създаването на по-добри американски облигации и данъчни субсидии да се осигурят допълнителни източници за финансира политика, за ограничаване урбанизацията на зелените територии.

Беше ясно, че още преди десетилетие някои кръгове в САЩ бяха достигнали до извода, че нужно да се върви в обратна посока. Обратно на политиката на Правителствата и повечето от общините в България, които приватизираха и продаваха бъдещето на страната и общините в интерес на ограничени кръгове.

За да се управлява устойчиво развитието на територията край зоната трябва да се оптимизира структурата на инвестициите по направление и вид на капиталите. Цялата дейност на БАЕСТ и БРТК е насочена към повече инвестиции за човешки и социален капитал. Структурата на инвестициите е много важна в още един аспект, който определя мобилността на капиталите. Много е важно съотношението между местните и външните капитали, между дребните и едрите инвеститори. Това е много важно, за да функционира успешно институционалната рамка. Когато доминират външните едри инвеститори се оказва, че местните закони не могат да управляват парите. Парите, водата и огънят са важни фактори за създаване на богатството. Водата може да донесе и да отнесе богатството. Водата създава продукция и богатство, когато идва като малки капчици и овлажнява почвата. Когато дойде като порой тя унищожава реколтата и отнесе почвата, унищожава възможността да се създава богатство. Когато водата се окаже в много голямо количество, тя разрушава вадите и каналите, излиза извън коритата на реките и се превръща в бедствие. Човешката цивилизация се е зародила там – Месопотамия и Египет, където хората се научили да управляват движението на водата. Прометей научил хората да използват огъня и да имат още един източник на

богатство. За да създава богатство огънят трябва да бъде в пещите и печките или да излиза от тънкото отворче на горелката. Когато се засили много огънят също може да излезе извън контрол и да се превърне в пожар и да унищожава богатството. Както наклонът на водата определя скоростта на движение на водата, така нормата на печалбата определя поведението на парите. За обществото е много важно да има институти, правила, които ефективно да определят движението на парите.

Възможностите за реструктуриране на местната икономика и устойчиво развитие на екологичен, културен и селски туризъм зависи в най-голяма степен от състоянието на домакинските общности. Състоянието на местните домакински общности трябва да се разглежда и като предпоставка и като резултат от развитието на туризма. Ако успеем да заинтересоваме и да включим по-голямата част от местното население в нови стопански дейности, свързани с алтернативните видове туризъм ще се промени отношението на хората към обществения живот в селата.

Местната Програма за устойчиво развитие на селото ще заеме централно място в обществената дискусия. Споделената визия за бъдещето на селото може да доведе до превръщане на това население в жизнеспособни домакински общности.

Сплотеността и активността на хората зависи от яснотата на картината на утрешния ден. Местните селищни програми ще обединят хората в местни общности, които могат да стопанисват природното и културно наследство, да опазят биоразнообразието и да съживят местната култура. За да има устойчивост, приоритет трябва да бъде не културният туризъм, който разчита на останките от културата на далечните предшественици, а този, който може да представи някакви елементи от културата на бъдещето. Засилващата се конкуренция изисква повече да мислим и да се предпазваме от трагикомичните ситуации, когато на фона липсата на елементарна жива култура се опитваме с гордост да представяме културата на тези които са живели преди хилядолетия.

Само ако цялото население се обедини около предлаганата Стратегия “Босна”, може да се гарантира, че пречките за нейното осъществяване ще бъдат преодоляни. Умовете и сърцата на хората трябва да са в синхрон с новата стратегия, да бъде приета от всички и хората да съдействат за нейното и изпълнение. За да се получи подкрепата на цялото население, за да се изгради доверие и ангажираност на всички, трябва да се спечели тяхното доброволно сътрудничество. Хората трябва да бъдат включени при вземането на стратегическите решения, които ги засягат, да бъдат помолени за

съдействие и да им се позволи да спорят и оборят чуждите идеи и предложения. Ангажираността показва доколко съответното ниво на ръководство уважава хората и техните идеи. Затова се опитваме, чрез насърчаване на дискусията, около планирането и управлението на зоната, да стимулираме мисълта на всички и да утвърждаваме колективната логика за устойчивото развитие. Очакваме включването повече хора в тази дискусия да доведе, не само до по-добри стратегически решения в документите, свързани с планирането и управлението, но преди всичко и до по-голяма активност на всички за изпълнението на решенията.

Разяснението и обучението на хората за участието им в нови стопански дейности ще помогне на всички заинтересовани и засегнати да разберат защо са взети именно тези окончателни стратегически решения. Когато се обяснят добре причините, които обуславят съответните ограничения, хората ще са уверени, че при планирането са отчели мнението им и са взели решенията безпристрастно в името на общите интереси на селото. Разяснението и обучението в процеса на изготвяне на Плана за управление на зоната ще съдейства хората да се доверят на ръководните органи, дори и ако техните предложения са били отхвърлени. Така ще се осигури ефикасна обратна връзка, която помага за придобиване на знания и за обучението през целия живот.

Ясните очаквания изискват да се определят ясно новите правила на играта, които ще се прилагат за реализиране на Стратегия “Босна” и Плана за управление на зона “Босна”. Какви ще са ограниченията? Как ще се оценява приноса на хората? Как ще се награждават и наказват? Кой за какво ще отговаря?

Когато хората ясно разберат какво се очаква от тях, интригите протежирането ще се намалят до минимум и всеки ще се съсредоточи върху изпълнението на задачите от стратегията. Спираме се на тези моменти, за да подчертаем огромната роля на интелектуалното и емоционалното признание. Емоционално хората търсят признание на качествата си не като “човешки капитал”, трудов ресурс”, “работна сила”, “работна ръка”, “персонал”, “човешки ресурс” и т.н., а като човешки същества, към които се отнасят с уважение и достойнство и са ценени заради индивидуаността си, независимо от положението им в йерархията. Интелектуално, хората искат признание, че идеите им се търсят и се обмислят сериозно и че другите оценяват интелекта им и им доверяват идеите си. За голямо съжаление в бедна България много трудно се намерат ръководители, които са способни да оценят голямото значение, което има интелектуалното и емоционално признание. Такова

признание може да се изрази, чрез добре организирано планиране на управлението “отдолу-нагоре”. Степента на осъществяване “отдолу-нагоре” на планирането на дейностите в зона “Босна” ще покаже доколко се е реализирала демокрацията, доколко се зачитат хората, доколко се признават техните умения, знания и таланти. Когато не се признава емоционалната значимост на хората, те много често могат да се активизират и да вложат повече усилия, за да докажат, че приетите решения са били погрешни. За ръководствата на БАЕСТ и БРТК ангажираността на хората в общественополезни дейности, доверието и доброволното им участие за решаване на проблемите, са изключително важен капитал, който за съжаление все още не се оценя достатъчно от представителите на другите обществени сектори. Практиката показва, че без да се подценява значението на традиционните стимули на властта и парите – моркова и тоягата, те не са достатъчни да вдъхновят хората за голяма промяна. Още повече, ако промяната трябва да бъде успешна и да доведе до устойчиво управление на зоните по Натура 2000 по черноморското крайбрежие.